

ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

SOURCES OF EVIDENCE IN THE ADMINISTRATIVE PROCESS

Самонова В.В., аспірант кафедри адміністративного та митного права
Університет митної справи та фінансів

Стаття присвячена розгляду питання джерел доказів в адміністративному процесі. Аналізуються норми КАС України, які визначають поняття доказів в адміністративному судочинстві. Розглядаються джерела доказів, їх види. Досліджено наукові погляди окремих вчених і представників наукових шкіл щодо визначення терміна «докази». Проведено детальний аналіз електронних джерел доказів. Звертається увага на ті новації законодавства, які потребують наукового осмислення та тлумачення. Метою є дослідження джерел доказів в адміністративному процесі. Відомо, що існує багато видів істини: є філософська істина, історична істина, соціальна істина, є істина наукова, абсолютна та відносна істина, істина судова. Досягнення судової істини можливе шляхом правильного з'єднання чотирьох змінних: фактів, красномовства адвокатів, законів і мудрості судді. Виходячи зі встановлених фактів, адвокати намагаються своїм красномовством щодо закону переконати суддю у «правді» того, кого вони представляють, проте істину у справі встановлять належні та допустимі докази, зібрані належним чином.

У статті зазначається, що мережа інтернет і нові технології впливають на правила доказування та способи доказування у судах. Зростаюча зацікавленість осіб у мережі електронної інформації зумовлює необхідність процесуальних змін і нововведень щодо використання електронних доказів. Ключову роль у цьому питанні відіграє збільшення видів інформації, що існують в електронній формі, а тому це вимагає певного самостійного нормативного-правового регулювання. Ці проблеми порушують питання про доказову силу інформації, що існує в електронному вигляді. Особливого значення цей факт набуває у тих випадках, коли комунікація між сторонами в адміністративному процесі здійснюється в електронній формі.

Доказом є створення передумов для суду у встановленні справжніх обставин справи. Для реалізації цього завдання необхідна певна процесуальна форма, яка дозволить суду й іншим учасникам процесу зручніше й ефективніше забезпечити, надати та перевірити докази, котрі, на думку сторін, є необхідними для встановлення істини у справі, тобто встановлення справжніх обставин у справі.

Ключові слова: докази, джерела доказів, процесуальні джерела доказів, письмові, речові і електронні докази, висновки експертів, показання свідків.

The article is devoted to the issue of sources of evidence in the administrative process. The article analyzes the norms of the CAS of Ukraine, which define the concept of evidence in administrative proceedings. Sources of evidence, their types are considered. The scientific views of individual scientists and representatives of scientific schools on the definition of the term "evidence" are studied. A detailed analysis of electronic sources of evidence was conducted. Attention is paid to those innovations in legislation that require scientific understanding and interpretation. The purpose of the study is to study the sources of evidence in the administrative process. It is known that there are many kinds of truth: there is philosophical truth, historical truth, social truth, there is scientific truth, absolute and relative truth, or judicial truth, to mention just some aspects of the rich polysemantic potential of this concept. But the part of the truth that interests us for the purposes of this article is judicial truth. Achieving judicial truth is possible by combining the four variables correctly: facts, the eloquence of lawyers, the law, and the wisdom of the judge. Based on the established facts, lawyers try with their eloquence, in relation to the law, to convince the judge of the "truth" of who they represent. However, the truth of the case will be established by appropriate and admissible evidence that has been properly collected.

The article notes that the Internet and new technologies affect the rules of evidence and methods of evidence in court. The growing interest of individuals in the electronic information network necessitates a number of procedural changes and innovations in the use of electronic evidence. The key role in this issue is played by the increase of types of information that exist in electronic form, and therefore it requires some independent regulatory and legal regulation. These problems, in turn, raise the question of the probative value of information that exists in electronic form. This fact is especially important in cases where communication between the parties in the administrative process is carried out in electronic form.

The proof is the creation of preconditions for the court to establish the true circumstances of the case. This task requires a certain procedural form that will allow the court and other participants in the process to more conveniently and effectively provide, provide and verify evidence that the parties consider necessary to establish the truth in the case, ie to establish the true circumstances of the case.

Key words: evidence, sources of evidence, procedural sources of evidence, written, physical and electronic evidence, expert opinions, testimony of witnesses.

Для того, щоб судові рішення ґрунтувалися на істині, заснованій на доказах, першочерговим обов'язком судів є проведення належного судового розгляду з метою заслуховування та розгляду доказів. Так зване право доказів складається здебільшого із процесуальних норм, що стосуються доказування та подання фактів, будь то свідчення свідків, пред'явлення документів чи електронних доказів. Численні правила доказування, які розвивалися у рамках різних правових систем, переважно були засновані на досвіді та сформовані різними правовими вимогами щодо того, що є допустимим і достатнім доказом.

Хоча докази у цьому сенсі мають як юридичні, так і технічні характеристики, судові докази завжди були людською, а не технічною проблемою. Протягом різних періодів і на різних культурних етапах проблеми, що стосуються доказів, вирішувалися дуже різними методами.

Термін «доказ» походить від латинського слова «очевидний» або «евідер», «ясно показати, виявити, з'ясувати чи довести».

Законодавець термін нормативно закріпив і розкрив його зміст в адміністративному процесуальному законо-

давстві. У ст. 72 КАС України закріплено, що докази – це будь-які фактичні дані, на підставі яких суд установлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги та заперечення осіб, котрі беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного розв'язання справи [10].

Розкриваючи поняття доказу, необхідно зупинитися на дефініції цього терміна саме у науці адміністративного судочинства, оскільки існує неможливість кількості підходів до його тлумачення.

І.В. Бойко вважає, що докази – це певна інформація, якою учасники адміністративної процедури обґрунтовують свої вимоги, а адміністративний орган установлює відсутність чи наявність даних про факти й обставини справи [1, с. 74].

Науковець Т.О. Рекуненко, визначає, що доказ є засобом встановлення істини у справі, а також інших обставин, які мають значення для правильного розв'язання справи, отриманим відповідно до процесуальних норм [15, с. 172].

Я.С. Калмикова зазначає, що доказами в адміністративному судочинстві є інформація, на підставі якої особи, котрі

беруть участь у справі, обґрунтовують або спростовують позовні вимоги, а суд установлює наявність чи відсутність даних про факти, обставини, дії або події, що мають значення для правильного розв'язання справи [4, с. 4].

Схожої думки дотримується М.П. Мельник, визнаючи, що доказами в адміністративному судочинстві України є відомості, інформація про факт, на підставі якої адміністративний суд у визначеному законом порядку (отримання, дослідження й оцінки) встановлює наявність чи відсутність обставин, які обґрунтовують вимоги та заперечення осіб, котрі беруть участь у справі, й інші обставини, що мають значення для правильного розв'язання справи, які одержують на підставі засобів доказування (пояснень сторін, третіх осіб та їх представників, показань свідків, письмових речових доказів, висновків експертів) [9, с. 273].

На думку А.Т. Комзюка й О.М. Бандурки, доказами в адміністративному судочинстві у конкретній адміністративній справі є будь-які фактичні дані, які добуваються або встановлюються судом під час розгляду справи за допомогою джерел і засобів доказів, про наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги та заперечення осіб, які беруть участь у справі та занесенні до документів або технічних засобів, що фіксують адміністративний процес у конкретній справі, які мають значення для правильного розв'язання справи, а також доведенні у судовому засіданні як докази у цій справі [6, с. 280].

В.Л. Миронченко та Р.О. Кубійда говорять про те, що доказами є інформація про обставини у справі, одержана судом із визначених ч. 1 ст. 69 Кодексу адміністративного судочинства України джерел – засобів доказування [7, с. 336].

Е.Ф. Демський, пропонує під доказами розуміти не факти й обставини, а фактичні дані, на підставі яких суд, орган (посадова особа) чи уповноважений суб'єкт встановлюють наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги та заперечення осіб, котрі беруть участь у справі. Тобто фактичні дані – це інформація, відомості про акти, дії чи бездіяльність, за допомогою яких можна встановити обставини, що мають значення для правильного вирішення адміністративної справи [3, с. 147].

Необхідно зазначити, що під джерелами доказів слід розуміти ті, від яких надходить інформація про фактичні дані, що мають значення для правильного вирішення справи, проте в адміністративному процесі є спроби визначити джерело фактичних даних як таке джерело інформації, з якого може започатковуватися доказова інформація (фактичні дані).

В.Г. Перепелюк зазначає, що джерело не завжди здатне переносити інформацію через короткостроковість свого існування, тому формою змісту доказів (фактичних даних) є процесуальні носії, під якими необхідно розуміти об'єкти, котрі є засобом фіксації, зберігання і перенесення доказової інформації у просторі та часі й одночасно виступають джерелом доказової інформації для суб'єктів процесу [13].

К.С. Осипов вважає, що «джерела судових доказів – це люди та предмети, які мають властивість відображати і зберігати протягом певного часу сліди явищ, що існували насправді». К.С. Осипов відносив до джерел доказів сторони, свідків, експертів, укладачів документів (але не самі документи) та різні речі [12].

Л.М. Ніколенко погоджується з такою думкою та зазначає, що слово «доказ» вживається у процесуальній літературі у розумінні «судовий доказ», а отже, словосполучення «джерело доказу» слід читати як «джерело судового доказу», а стосовно конкретних видів судових доказів це звучатиме як «джерело свідчень свідка» або «джерело письмового доказу». Якщо джерелом доказів вважати засоби доказування, то джерелом свідчень свідка є самі його свідчення, а джерелом письмового доказу буде безпосередньо

письмовий доказ. Письмові докази, речові докази, висновки експерта, свідчення свідків і пояснення сторін є тільки процесуальним елементом судових доказів [10].

Звертаючись до тлумачного словника, у якому визначено слово «джерело» як те, що дає початок чому-небудь, звідки виходитиме що-небудь, можна зробити висновок, що джерело доказу – це те, звідки виходять відомості про обставини справи [11].

Визначаючи поняття джерела судового доказу, слід врахувати його практичне значення: суд повинен мати можливість безпосередньо досліджувати здатність джерела сприймати, зберігати та відтворювати відомості щодо обставин справи.

Відповідно до ст. 72 КАС України засобами встановлення доказів в адміністративному судочинстві є: письмові, речові й електронні докази, висновки експертів, показання свідків.

В.К. Колпаков зазначає, що залежно від джерела одержання відомостей про обставини публічно-правового спору докази можуть бути:

1) особистісними – це ті докази, які походять від конкретної людини (наприклад, свідків). Так, показаннями свідка є повідомлення про відомі йому обставини, що мають значення для справи. Якщо показання свідка ґрунтуються на повідомленнях інших осіб, то ці особи мають бути також допитані;

2) речовими – докази, пов'язані з речами, об'єктами матеріального світу. Їх поділяють на: а) письмові; б) речові. Письмовими доказами є документи (крім електронних), які містять дані про обставини, що мають значення для правильного розв'язання спору. Речовими доказами є предмети матеріального світу, які своїм існуванням, своїми якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками дають змогу встановити обставини, що мають значення вирішення для справи;

3) онлайн-цифровими. Це докази що виявляються в інформації в онлайн-сховищах (хмарних сховищах даних). Це дані, які зберігаються на численних серверах в інтернет-мережі. Такі сервери надаються у користування клієнтам третьою стороною. Власникові інформації їх структура, кількість, фізичне і географічне розташування невідомі. Дані зберігаються й обробляються у так званій «хмарі». На думку клієнта (власника інформації), така «хмара» – один великий віртуальний сервер. Хмарними сховищами є такі інтернет-сервіси: Dropbox, OneDrive, Google Drive, iCloud, BOX тощо;

4) змішаними. Такими слід вважати докази, котрі одночасно поєднують ознаки різних видів доказів. Змішаними доказами є, наприклад, висновок експерта, докази на електронних носіях, коли доказом одночасно є і сам носій, і інформація на ньому. Під такими носіями зазвичай розуміють карти пам'яті sim або flash, дискети, CD, DVD, BLU-Ray диски, жорсткі диски комп'ютера, магнітні стрічки та інші інформативні електронні пристрої [8, с. 173].

Говорячи про джерела електронних доказів, варто зазначити, що до них можна віднести будь-який електронний пристрій, який можна увияти, котрий може зберігати дані, якщо він здатний зберігати записи своєї дії та до такого запису є доступ. Такі пристрої не завжди очевидні. Широкий вибір пристроїв, доступних зараз, і їх можливість з'єднання з інтернетом значно підвищили можливість для з'ясування відомостей про певну особу, проте без дотримання правил і процедур роботи з такими даними є також ризик, що доступ до такої інформації може порушити права людини.

Електронні докази визначаються як інформація та дані, яка зберігається, отримується або передається електронним пристроєм. Ці докази можна отримати у разі вилучення електронних пристроїв і доставлення на експертизу. Ознаками таких доказів є, те що вони:

– є латентними (прихованими), як відбитки пальців або докази ДНК;

– швидко та легко перетинають юрисдикційні кордони;

– їх можна змінити, пошкодити або знищити з невеликими зусиллями;

– можуть бути чутливим до часу.

Найбільш розповсюдженими місцями, де електронні докази можуть бути знайдені, є:

1) комп'ютер, ноутбук або планшети;

2) портативні пристрої для зберігання інформації, наприклад CD-диски, DVD диски, USB карти, зовнішні жорсткі диски;

3) смартфони;

4) цифрові фотоапарати;

5) принтери;

6) віддалене хмарне зберігання;

7) маршрутизатори.

У діловому середовищі електронні докази також зберігаються на сервері замість особистих пристроїв. Сервер – спеціальний комп'ютер, який постачає або «обслуговує» інші комп'ютери у мережі. Вилучення даних із серверів у великій компанії може становити загрозу роботі компанії, тож необхідно дотримуватися балансу між збереженням доказів і невтручанням у роботу суб'єкта госпо-

дарювання. Такі сервери також можуть містити дані, що стосуються третіх сторін, які не є предметом розслідування, і мають права на конфіденційність і невтручання. Тобто просто завантажити усі дані без виключення може бути неправильним.

Докази будь-якої підозрілої діяльності в інтернеті можуть також знаходитися на серверах, що належать провайдеру інтернет-послуг або телекомунікаційній компанії (у випадку смартфона). У такому разі доказ може бути у формі роздруківки логів або протоколу діяльності [2, с. 12–13].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що доказами є будь-які суттєві факти або твердження про факти, які можуть бути подані до компетентного суду як засіб встановлення істинності будь-якого передбачуваного факту, що перебуває на його розгляді. Джерело доказів є невід'ємним складовим елементом судового доказу, без якого судовий доказ втрачає свою сутність і відповідно до ст. 72 КАС України ними є письмові, речові й електронні докази, висновки експертів, показання свідків. Всі джерела та докази, описані вище, є досить важливими для складання загальної картини справи. Вони схожі на частини головоломки і, зібрані разом, дають судді міцну основу для постановлення законного рішення по справі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко І.В., Зима О.Т., Соловйова О.М. Адміністративна процедура: конспект лекцій / за ред. І.В. Бойко. Харків : Право, 2018. 132 с.
2. Браун С., Овсянніков В.С., Шинкоренко С.В. Застосування електронних доказів під час розгляду справ, пов'язаних з корупцією. Збірка навчальних матеріалів тренінгу для суддів. Київ : НШСУ, 2019. С. 138. URL: <http://www.nsj.gov.ua/files/1581330611Посібник%20Електронні%20докази%202019.pdf>.
3. Демський Є.Ф. Адміністративне процесуальне право України : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
4. Калмикова Я.С. Докази та доказування в адміністративному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. / Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2013. 20 с.
5. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 32747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. № 35–36, № 37. Ст. 446.
6. Кодекс адміністративного судочинства України : науково-практичний коментар / Н.О. Армаш та ін. ; за заг. ред. А.Т. Комзюка. Київ : Прецедент; Істина, 2009. 823 с.
7. Кодекс адміністративного судочинства України : науково-практичний коментар / за заг. ред. Р.О. Кубійди. Київ : Юстиніан, 2009. 976 с.
8. Колпаков В.К. Лекція на тему «Стандарти доказування в адміністративному судочинстві». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 173–178.
9. Мельник М.П. Поняття доказів у адміністративному судочинстві України. *Держава і право*. 2010. Вип. 48. С. 269–274.
10. Ніколенко Л.М. Доказування в господарському судочинстві : навчальний посібник. Одеса : Фенікс; Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. 415 с.
11. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва, 1964. 567 с.
12. Осипов К.С. Использование косвенных доказательств в советском гражданском процессе. *Учен. зап. Сverdловск. юрид. ин-та*. 1957. Т. 5. 202 с.
13. Перепелюк В.І. Адміністративний процес. Загальна частина : навчальний посібник. Київ : Центр навч. літ., 2004. 368 с.
14. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.
15. Рекуненко Т.О. Доказування в процесі розгляду справ про адміністративне правопорушення. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 169–173.